

Tomaszewski, Jerzy

"Thomas G. Masaryk's realism. Origins of Czech political concept", Eva Schmidt-Hartmann, München 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/4, 901-902

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Praca jest więc wybitnym osiągnięciem szerszego zespołu, ale dotyczącym tylko niektórych aspektów dziejów grup etnicznych w Pittsburgu, w tym również polskiej.

Krzysztof Groniowski

Eva Schmidt-Hartmann, *Thomas G. Masaryk's Realism. Origins of a Czech Political Concept*, R. Oldenbourg Verlag, München 1984, s. 211.

Słusznie stwierdza w zakończeniu tej książki autorka: „Żadna postać w dziejach najnowszych nie wywarła tak silnego wpływu na czeski rozwój polityczny i intelektualny, jak Masaryk” (s. 189). Trudno byłoby jednak na podstawie tej książki zrozumieć, jak to się stać mogło. Autorka zgromadziła ogromny materiał źródłowy i wykorzystwała rozległą literaturę. Przeprowadziła niezmiernie wnikliwą i gruntowną analizę poglądów Masaryka oraz konsekwencji, które z nich wypływały dla jego działalności politycznej. Przedstawiła warunki historyczne, wpływające na kształtowanie się osobowości Masaryka oraz współczesnych mu polityków czeskich. Omówiła polemiki, które towarzyszyły kolejnym publikacjom swego bohatera. W znanej mi literaturze przedmiotu nie spotkałem rozprawy, dorównującej tej książce solidnością podejścia badawczego, gruntownością analizy, umiejętnością zestawienia poglądów głoszonych w różnych latach przez samego Masaryka oraz przez innych autorów. A przecież ostateczny wynik wywołuje zdziwienie.

Eva Schmidt-Hartmann podeszła do przedmiotu swych badań bardzo metodycznie. Ukazała liczne niejasności poglądów Masaryka, a zwłaszcza mgławicowość wielu stosowanych przez niego pojęć. Niejednokrotnie trafnie dostrzegła wewnętrzne sprzeczności, wynikające z rozmaitych niekonsekwencji oraz z niedostrzeżenia ważnych aspektów podejmowanych przez niego problemów. Udowodniła wtórność jego poglądów na liczne problemy naukowe i praktyczne. Warto wspomnieć, że Masaryk miał kłopoty z przyjęciem przedstawionej przez niego rozprawy habilitacyjnej. Dopiero druga jej wersja została zaakceptowana, lecz jej teoretyczną część recenzenci ocenili niezbyt pochlebnie. Jak wynika z interesującego omówienia polemik toczonych przez Masaryka z Josefem Kaizlem, Antoninem Hajnem i Josefem Pekařem, jego oponenty prezentowali znacznie bardziej logiczne stanowiska, umiejętnie uzasadniając je faktami. Masaryk i jego zwolennicy polemizowali tyleż namiętnie (nie cofając się przed inwektywami), ile nieskutecznie. Zwłaszcza argumenty Pekařa pozostały faktycznie niezakwestionowane rzeczowo.

Także w praktycznej działalności politycznej Masaryk w omawianym okresie nie święcił triumfów, gdyż stworzone przezeń stronnictwo nie zyskało poważniejszych wpływów społecznych.

Logicznym wnioskiem, jaki z tego wszystkiego wyciągnie czytelnik, może być tylko jedno: Masaryk był jednym z wielu niezbyt fortunnych teoretyków nauk społecznych w Europie środkowej przed pierwszą wojną światową, a próba połączenia działalności naukowej z polityczną zakończyła się niepowodzeniem. Rzeczywistym autorytetem w dziedzinie nauk społecznych powinien stać się np. Pekař, zaś Masaryk nie mógł zyskać żadnego wpływu na czeskich intelektualistów. Jeśli pominąć specyficzne publikacje sprzed lat trzydziestu (np. Václava Krála), które wszakże unikały rzeczowej dyskusji, lecz posługiwały się pomówieniami, nie spotkałem równie miazdzącej krytyki poglądów Masaryka. Podkreślić należy, że równocześnie autorka podchodzi do niego z pełnym szacunkiem i traktuje jako wybitną postać w dziejach Czechosłowacji.

Pozostaje więc zagadką, czemu ów mierny socjolog i niefortunny polityk zdobył tak olbrzymi wpływ na elitę intelektualną społeczeństwa czeskiego, widoczny

do dziś. Wystarczy wspomnieć, że wokół Masaryka zgromadziła się w latach międzywojennych grupa najświetniejszych intelektów (wśród nich bracia Čapkowie), zaś w latach powojennych koncepcjom Masaryka poświęcił rozprawę Jan Patočka. Autorka zdaje się wyjaśniać przyczyny tego fenomenu polityczną akcją Masaryka na emigracji podczas pierwszej wojny światowej oraz jej wynikami. Niewątpliwie, był to czynnik istotny. Lecz przecież — po pierwsze — Masaryk nie był jedyny. Po drugie zaś, w ten sposób wyjaśnić można by autorytet polityka, lecz nie wpływ intelektualny.

Sądzę, że podstawowym nieporozumieniem jest pozostawienie przez autorkę na uboczu zainteresowań praktycznej działalności Masaryka, wynikającej z głoszonych przez niego poglądów filozoficznych. Wprawdzie autorka omawia polemikę wokół rękopisów, wspomina sprawę Hilsnera i parę innych polemik, które odegrały wielką rolę polityczną, ale nie dostrzega ich znaczenia dla powstawania autorytetu i legendy Masaryka. Nie sądzę, by fakty te wyczerpywały odpowiedź na pytanie o źródła tej legendy oraz o przyczyny autorytetu intelektualnego. Kwestię tę należałoby rozważyć w obszerniejszej rozprawie, opartej na materiale źródłowym niedostępnym przeważnie w Polsce. W każdym razie czytelnik omawianej książki nie znajdzie w niej nawet próby odpowiedzi na to kluczowe pytanie.

Nie chciałbym jednak pozostawić wrażenia, iż recenzowana książka jest pozbawiona wartości. Istotnym walorem jest wnikliwa analiza poglądów Masaryka, z której wynika, że same w sobie raczej nie mogły wywrzeć zbyt wielkiego wpływu na czeskie życie intelektualne. Warto zarazem podkreślić, że autorka słusznie zwraca uwagę na — niedoceniane, a nawet niezauważane nieraz — oddziaływanie intelektualne atmosfery wiedeńskiej na młodego Masaryka. Ukazuje zbieżności koncepcji Masaryka i niektórych innych myślicieli. Rozpatruje specyfikę masarykowskiej koncepcji uprawiania polityki. Innymi słowy, nie można lekceważyć jej wkładu do poznania procesu kształtowania się poglądów Masaryka, pomimo wskazanych wyżej słabości.

Z uznaniem należy też wskazać solidność warsztatu badawczego autorki oraz umiejętność dostarczenia czytelnikowi zwięzłych, lecz niezmiernie instruktywnych uzupełniających wyjaśnień, dzięki którym książka ta pod niejednym względem pomoże zrozumieć intelektualną atmosferę życia czeskiego ostatnich dziećcioleci panowania Habsburgów. Pożyteczna też jest obszerna bibliografia.

Jerzy Tomaszewski

Przemysław Hauser, *Niemcy wobec sprawy polskiej. Październik 1918 — czerwiec 1919*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria „Historia” nr 121, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1984, s. 265.

Kto chce zwalczać zło lub przeciwdziałać zagrożeniom, musi je przede wszystkim zrozumieć. By to osiągnąć — powinien odrzucić emocje i podjąć odpowiednie badania. Tymczasem historycy polscy zajmujący się problematyką niemiecką rzadko kiedy potrafią zachować obiektywizm. Na kartach większości polskich książek poświęconym dziejom Niemiec do dziś pokutują nienaukowe sądy typu tezy o nieprzerwanym tysiącletnim niemieckim *Drang nach Osten*.

Wyjątek od tej reguły stanowi praca habilitacyjna Przemysława Hausera, ucznia prof. Antoniego Czubińskiego i docenta w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Książka powstała w ramach Problemu Resortowego „Dzieje społeczeństw i państw niemieckich oraz stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich”. Fachowość badacza wyrosłego w środowisku